

THREE EPICS THAT BELONG TO ÇORUM BAYAT REGION

ÇORUM BAYAT YÖRESİNE AİT ÜÇ DESTAN

Kürşat Şamil ŞAHİN¹

Abstract

One of the important types of poetry in minstrel literature, epic bears important clues about the lifestyle, thoughts and beliefs as well as elements of the language and culture of the period they have been told. That's why many types of events from small everyday life to large social movement are the subject of epic. These poems describing the various life scenes colloquially have been important means to inform the public about what is happening and to transfer them to the next generations. In this study, it is laid emphasis on "Destan-ı Battal Ağa" of the poet under pseudonym of Merdiyâ, "Destan-ı Kıtık" and "Destan-ı Kulire (Cholera)" of the poet under pseudonym of Nihânî. Destan-ı Battal Ağa was written in 1898 upon the death of Hatipzâde Battal Ağa who was an esteemed and influential person in the region, a resident of Hatipzâde Tepebayat neighborhood. Destan-ı Kıtık is about famine that has affected to the large part of Anatolia between the years 1873-75. Destan-ı Kurile was told because of epidemic cholera that effected Bayat and its neighborhood and caused the death of many people in the years 1894-95. It has also aimed to introduce these epics, on which no scientific attention has focused, to the literature.

Keywords: Minstrel literature, Epic, Çorum, Bayat.

Özet

Âşık edebiyatının önemli nazım türlerinden olan destanlar, söylendiği dönemin dil ve kültür öğelerinin yanı sıra yaşayış, düşünüş ve inanışına dair mühim ipuçları barındırır. Âşıklar toplumsal meseleleri genellikle destanlar vasıtasıyla dile getirmiştir. Bundan dolayı günlük hayatın küçük hadiselerinden büyük sosyal hareketlere kadar pek çok türden olay destanlara konu edilir. Çeşitli hayat sahnelerini halk diliyle anlatan bu manzumeler, yaşananlar hakkında halka bilgi vermek ve bunları sonraki kuşaklara taşımak için önemli bir vasıta olmuştur. Bu çalışmada Çorum Bayat yöresinden Merdiyâ mahlashî şairin "Destan-ı Battal Ağa", Nihânî'nin "Destan-ı Kıtık" ve "Destan-ı Kulire (Kolera)" adlı şiirleri üzerinde durulmuştur. Destan-ı Battal Ağa, 1898 yılında vefat eden, yörede saygın ve nüfuzlu bir yere sahip olan, Bayat İlçesi Tepebayat Mahallesi'nden Hatipzâde Battal Ağa'nın vefatı dolayısıyla yazılmıştır. Destan-ı Kıtık, 1873-75 yılları arasında Anadolu'nun büyük bir bölümünü etkisi altına alan kıtlığı konu edinir. Destan-ı Kurile, 1894-95 yıllarında Bayat çevresinde de etkisi görülen ve birçok insanın ölümüne neden olan kolera salgını nedeniyle söylenmiştir. İlmî anlamda üzerinde durulmamış olan bu destanların literatüre kazandırılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Âşık Edebiyatı, Destan, Çorum, Bayat

¹ Okt., Bartın Üniversitesi Türk Dili Bölümü, kursatsamil@hotmail.com.

Giriş

Farsçadan dilimize geçmiş olan “destan” kelimesi günümüzde birden fazla anlamı karşılayacak şekilde muhtelif edebî gelenek ve türlerde kullanılmaktadır. Destan kavramı âşık tarzı şiir geleneğinde mani ve koşma tipinde 7, 8 ve çoğu zaman 11’li hece ile söylenmiş, dörtlüklerden meydana gelmiş ve her türlü hayat hadiselerini ele alan nazım türü için kullanılır. Bu destanlar deprem, savaş, yangın, sel, salgın, isyan, ölüm gibi toplum hayatında derin iz bırakan olaylardan; yergi, taşlama, öğüt ve mizaha kadar değişik konuları ele alırlar. 5 veya 7 dörtlükten aşağı olmamak kaydıyla 150 kıtaya kadar örnekleri olan, âşık tarafından destan yapmaya değer bulunan bir olay, cisim veya kavramı sözlü kültür ortamında hikâye eden şiirlerdir (Çobanoğlu, 2000: 1-3; Duymaz, 2002: 108-109; Elçin, 1997: 90-99;). Destanlar genellikle uzun hava tarzında serbest bir ritimle, konuşma diline yakın bir üslupla ve saz eşliğinde icra edilir. Sazı kullanmayan destan okuyucuları da mevcuttur (Şenel, 1994: 209). Tarihle destanın yakın bir ilişkisi bulunur. Tarihi olayların çoğu ardında destanlar bırakmış, âşık, ozan, saz şairi veya halk şairi adını verdiğimiz insanlar tarafından önce söze, daha sonra da yazıya aktarılmıştır (Alptekin, 2011: 16).

Âşıklar seslerini geniş kitlelere duyurmayı başarmışlardır. Bütün edebiyat akımları gibi âşık şiiri de kendi döneminin zihinsel atmosferinin bir sonucu olarak oluşmuştur. Bu şiirler toplumun ihtiyacına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Âşık destanları edebiyat geleneğimizin en eski şiir formlarındandır. Ozan-baksı geleneğinden âşıklık geleneğine ve âşık şiirine intikal etmiştir (Çobanoğlu 2000: 333).

Âşıklık geleneği ana hatlarıyla XVI. yüzyılda şekillenmiş ve gelişerek günümüze taşınmıştır. Daha önceki yüzyıllarda olduğu gibi günümüzde de Azerbaycan ve Anadolu sahasında âşıklar; halk şiiri, hikâyesi ve destanlarının asıl üreticileri, nakledicileri ve profesyonel anlatıcıları olarak kabul edilir (Akyüz, 2011: 23).

Özkul Çobanoğlu âşık tarzı destan türünü konularına göre; I-Sosyal hayatla ilgili destanlar, II-Kültürel hayatla ilgili destanlar, III- İktisadi hayatla ilgili destanlar, IV-Eğitim hayatıyla ilgili destanlar, V- Siyasi hayatla ilgili destanlar, VI- Dinî ve ahlakî hayatla ilgili destanlar, VII- Askerî hayatla ilgili destanlar, VIII-Sosyo-kültürel çevreyle ilgili destanlar, IX-Doğal çevreyle ilgili destanlar, X- İnsanla ilgili destanlar adı altında on ana bölümde değerlendirmiştir (Çobanoğlu, 2000: 56-89).

Çalışmada ele alınanlardan Merdiyâ’ya ait olanı konu bakımından yas destanları içerisinde yer almaktadır. Yas destanlarında, ölen kişilerin ardından onların anılmaya değer bulunan hususları ve ölümlerinin yarattığı etki anlatılır. Nihâni’ye ait olan Destan-1 Kurile ve Destan-1 Kıtık doğal çevreyle ilgili destanlardandır.

Kuraklık ve kıtlık destanlarında insanların ve hayvanların düştüğü haller, salgın hastalıklara ait olan destanlarda da salgının ne olduğu, yaşanan hadiseler ve kayıplar tasvir edilir (Çobanoğlu, 2000: 85-89).

Destan-1 Battal Ağa, Hasan Ünlü ve Ahmet Kara tarafından Bayat Halk Eğitim Bülteni’nde yayımlanmıştır. İncelenen diğer iki destan metni Bayat Halk Eğitim Merkezi tarafından yörenin kültürüne dair hazırlanan ve yayımlanmamış bir projede yer almaktadır. Taslak halinde kalan ve bir türlü tamamlanmayan bu proje kapsamında derlenen halk ürünlerinin genelinde kaynak ve derleyen adı yer almakta fakat Destan-1 Kurile ve Destan-1 Kıtık hakkında hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Projeyi hazırlayanlar destanların kaynağına dair bir bilgi paylaşmamıştır. Bölgeye ait halk edebiyatı ürünlerinin önemli bir bölümünü derlemiş olan Mustafa Zobu da bu destan metinleri hakkında malumatı olmadığını söylemektedir. Bunların da Hasan Ünlü tarafından derlenip yazıya geçirildiği ve

kendisinin yayımlama fırsatı bulamadığı düşünülmektedir. Bu çalışmayla da destanların literatüre kazandırılması amaçlanmaktadır.

Destan-1 Battal Ağa

Destan-1 Battal Ağa, 1830'da doğup 1898 yılında vefat eden, Çorum'un Bayat ilçesi Tepe Karyesi sakinlerinden Battal Ağa'nın vefatı dolayısıyla yazılmıştır. Adı geçen şahsın yaşadığı yıllarda Osmanlının vergi toplayıcısı olduğu söylenmektedir. Destan metninden Battal Ağa'nın devlette önemli bir görevde yer alan nüfuzlu ve sevilen bir kişi olduğu anlaşılmaktadır. Kendisi oldukça cömert ve yardımsevermiş. Bölgenin önde gelen ailelerinden Hatipler sülalesine mensup, sevilen ve saygı duyulan bir kişidir. Bayat'ta biri Yatukçu diğeri Tepebayat'ta olmak üzere Hatipler diye bilinen iki büyük aile vardır. Bayat Çayı'nın her iki yakasına yerleşmiş olan bu ailelerin en büyük özelliği, 1970'li yıllara kadar köy odası işletmeleri ve bunların kapılarını çalan herkese yardım etmeleridir.

1988 yılında Battal Ağa'nın ölümü civarda büyük bir üzüntüye neden olur ve onun için bu destan söylenir. Destanı söyleyen bilinmemektedir. Şiirin son kıtasında şair Merdiyâ mahlasını kullanıyor. Destanı Ahmet Kara ve Hasan Ünlü günümüz harflerine aktarıp 1987 yılında Bayat Halk Eğitim Merkezi'nin 6. Bülteni'nde yayımladı (Ünlü-Kara, 1987). Metinde yanlış okunduğu düşünülen bazı sözcükler düzeltilerek buraya alındı. Ünlü; Osmanlıca belgede destanın sonunda "Kuz-karyesinden Molla Osman oğlu Mehmet Efendi" adının geçtiğini belirtir. Bu kişi destanın yazarı ya da derleyeni olabilir. Yapılan aramalara rağmen zikredilen bu orijinal belgeye ulaşılamadı.

"Ağlasun" redifli olan destan 11'li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Toplam 56 dörtlükten oluşan destanın kafiye düzeni abab/cccb/dddb şeklindedir.

Battal Ağa'nın ağızından söylenen destanda, ilk önce onun güçlü, kuvvetli ve imanlı bir kişi olduğu vurgulanmaktadır. Aşık daha sonra Battal Ağa'nın evlatları, kardeşleri, hanımları ve akrabalarını anmakta onun bıraktığı görevleri tamamlamaları temennisinde bulunmaktadır. Destan metninde Battal Ağa'nın yaşadığı ev ve çevre hakkında da bilgiler verilmektedir. Öldüğü gün yaşananlar anlatılmakta ve edilen dua ile destan bitirilmektedir.

Dinleyin ağalar ta'rif edeyim
Gör başıma gelen hicrân Ağlasun
Serencâmım bir bir tahrîr edeyim
Çüş edüp cezbe-i lisân ağlasun.

Yok idi âlemde ben gibi şehbâz
Devleti milleti kılmaklıktan râz
Ulaştı gaibden şiddet-i emrâz
Kurb-i Hak'dan emri fermân ağlasun.

Battal Ağa deyi çağrıldı adım
Hazreti Mevlaya doğrudur kalbim
Köroğlu'ndan eşetdir dest-i darbım
Tîğ-ı Hamza, Şah-ı Merdân ağlasun.

Arslan gibi otururdum postumda
Devletin nüfuzu hazır üstümde
Çok düşmanlar gezer idi gasdımda
Gürz ü kılıç tîğ u kalkan ağlasun.

Râm idim devletin ümerâsına
Haznedâr-ı hakkın şuarâsına
Vardı rahmim seyyâh fukarasına
Verdiğim hakkıyçün ihsân ağlasun.

Benim evlatlarım yerimi tutsun
Günden güne namı şöhreti artsun
Hak tül-ı ömrile muammer etsün
Ol âsiyâb gibi devrân ağlasun.

Sırmalı gabutum geysün üstüne
Arslan gibi otursunlar postuna
Hangi düşman azmederse gastına
Şah-ı Hindu taht-ı İnan ağlasun.

Hane-i şerifim üç kat istihkâm
Açıktır kapısı her subh ile şâm
Ekl ider nanımı bay geda avam
Temel direk burc u mekân ağlasun.

Gardaşlar olunuz dalı budağı
Zeyn olsun hanemin kasrı bucağı
Dilerem haşredek yansun ocağı
Hu çeküp ateş-i suzân ağlasun.

Evvel celb olanlar âsitânıma
Su-i kast itmesün hanümanıma
Saki Ömer oğlum devaranıma
Gahve güğüm cezve fincan ağlasun.

Şu fani dünyada sefa sürdüğüm
Hiç vefa vermedi murad aldığım
Melül mahzun kaldı ala çubuğum
Lahor kese şürb-i duhân ağlasun.

Büyük biraderim Mustafa Ağa
Kol kanat olunuz sol ile sağa
Hoyrad el urmasun bağçaya bağa
Sümbül mor menevşe reyhan ağlasun

Şimden geru sensin benim vekilim
Her umuru devletimde delilim
İstemiş ukbaya Rabb-i Celilim
Eşidüp bu hali ihvân ağlasun.

Bakar melül melül Ahmet birader
Biçare neylesün takdir-i kader
İnşallah yerimi tutarsan eğer
Sabra müdavemet şükrân ağlasun.

Pederim torunu evladım Hasan,
Hak cism-i pâkini eylesün ahsen
Benden yok faide kalın sağ esen,

Böyle deyüp çeşm-i nihân ağlasun.

Hatipzâde Battal Ağa şöretim
Umur-i devlete çokdı gayretim
Hakikat babında hayır niyetim
Binde bir olursa isyân ağlasun.

Bu böyle olacak hikmet-i esrar
Takdirine tağyir olmaz mukadder
Cümle ehl-i ayalimle beraber
Bay u geda sabi sıbyân ağlasun.

Garip köle zâde evladım Ömer
Leyl ü veş üstüme pervane döner
Bensiz bu fani dünyayı neyler
Görünmez gözüne cihân ağlasun.

Hanedarım ocağımı yakardı
Ah misafir kande deyu bakardı
Her öğünde üç sofrası çıkardı
Nan hakkıçün çok fakirân ağlasun

Mekânım Tepeköy Nahadan Bayat
Anlar da kadrime bilürler gayet
İskilip namımı duydu vilayet
Ehl-i Tosya şehiristân ağlasun.

Çakıroğlu kızı büyük zevcesi
Aslı zade olur aslan pençesi
Fikri zikri ehl-i dil eğlencesi
Ol dar-ı ukbada ruhân ağlasun.

İkinci zevcesi Bayram Köylüdür
Her ilme mahirdir güzel huyludur
Kendi kişizade hane soyludur
Firkatimle cism-i giryân ağlasun.

Üçüncü zevcesi Türkmen güzeli
Severlerdi birbirini ezeli
Biz de anı ser deftere yazalı
Can feda yoluna canân ağlasun.

Oğlumun zevcesi Hatice Hanım
Sana emanettir torun sıbyanım
İncitmen sakının o benim canım
Kande dedem deyu sıbyân ağlasun.

Diğeri torunum Hilmi beyzade
Tutardı destinde bir dolu bade
Dağtır konağa şekerli sade
Her sundukça saki civân ağlasun.

Hüseyin beyzâde yedi yaşında,

Kendi küçük amma devlet başında
Hak bereket halk eylesün işinde
İbrahim Halil'ür-Rahmân ağlasun.

Ol benim evladım Esat Efendi
Cihanda bulunmaz misl ü manendi
Atarsa aduya gürz ü kemendi
Heybetinden çok kahraman ağlasun.

Üçüncü mahdumum İsmail Hakkı
Alur pençesine takatı tağı
Silahşor ilminde çoktur merakı
Esb-i tâzî süvar meydan ağlasun.

Dördüncü mahdum sıbyan Raşit Battal
Büyürse aduya olacak kattal
Benzer silsile-i heybeti ceddal
Hüsniyle hulkiyle hayrân ağlasun.

Amıcası oğlu ağa Mustafa
Ahd-i ikrarında olmaz bi-vefa
Sevmekte ziyneti olsun pür sefa
Tımarlanmış bağ u bostan ağlasun.

Evlatlarım aduları şişlerdi
Mandalarım çayırları dişlerdi
Küheylanlar tavlalarda kişnerdi
Arabistan cinsi hayvan ağlasun.

Ganemim berra-i sahrada gezsün
Ördek ile kazlar deryada yüzsün
Afat-ı zeminden bir yana dursun
Kelb-i muallemler çoban ağlasun.

Ecel tacil etti vermedi ârâm
Alur emanetin hasıl-ı meram
Alamadım deyu adudan intikam
Güruh güruh ehl-i tuğyân ağlasun.

Kimse aldanmasın sevda tadına
Ahiri düş olur ecel yâdına
Gün tükendi elbet erer vadene
İbret-nüma halka ilan ağlasun.

Ecel pençesini vurdu serime
Hasret koydu evladıma yarime
Dil tahammül etmez ah u zarıma
Bülbül gibi nâle figân ağlasun.

Halka şayan oldu hasbıhalimiz
Fenadan bekaya intikalimiz
Eflaka ser çekti ah u zarımız
Behişte huri-i gilmân ağlasun.

Ne kadar medh etsem şayanı çoktu
Ülke-i devlette akranı yoktu
Sena-i şöhreti ayyuka çıktı
Heft-i zemin mâh-i tâbân ağlasun.

Ecel yastığına koydum serimi
Haktan gayri kimse bilmez işimi
Çağırın yanıma ol kardeşimi
Duyurmasın halka nihân ağlasun.

Ondan sonra cismim oldu na-mizaç
Emr-i hak erüptür bulunmaz ilaç
Vefa vermez olsa kasr u payitaç
Saltanat-ı Al-i Osman ağlasun.

Nasihatım tutun benim evladım
İki karındaşım ebû ecdadım
Kıyamete kadar söylensin adım
Baki değil fani cihân ağlasun.

Hak katında kabul olsun dilekler
Zayi olmasun çektiğim emekler
Etrafımı kuşattılar melekler
Hasedinden lâin şeytan ağlasun.

Göz göğe dikildi ten oldu zaif
Halet-i nez'ide anlar maarif
Hafızlar okurlar Yasin-i şerif
Çekildikçe tenden bu can ağlasun.

Lisanından Allah deyu söyledi
Aziz canı Hakk'a teslim eyledi
Gidüp andan makamını boyladı
Son nefeste kâmil iman ağlasun.

Duyuldu etrafa büyük nedamet
Her canipten zahir oldu alamet
Mevtanın başında koptu kıyamet
Düştü bir vaveyla ilan ağlasun.

Kabrim kazan yiğitlerin hasından
İns ü cin ü melek duyar yasından
Ayırdılar andan ten libasından
Tenim tenişirde üryân ağlasun.

İmam yusun müezzin suyum koysun
Kalp gözüm dünyayı bir dahi görsün
Dünya kalanlara mübarek olsun
Biçüp kefenimi saran ağlasun.

Terk eyledüm evladımı malımı
Hak'tan gayri kimse bilmez halimi

Ahbaplarım getirsinler salımı
Cismim musallaya koyan ağlasun.

Ne kadar medh etsem değildir hilaf
Arz-ı mahşer gibi cem oldu etraf
İns ü cin ü melek cümlesi saf saf
Hak için namazım kılan ağlasun.

Andan götürürler mezaristana
Biçare dostlarım hep yana yana
Evlad-ı ayalım döndü pervane
Nuh zamanı gibi tufân ağlasun.

Nice bin naz ile koydular lahde
Yazıldı nişanı dikildi tahta
Cümle insan kaldı ah ile vahda
Firkatimden mezaristân ağlasun.

Fenadan bekaya eyledik durak
Biz size siz bize oldunuz ırak
Verildi telkin düştü bir firak
Dehş e gelüp kabrim mekân ağlasun.

Andan sonra ötesine erilmez
Hak ne işler ise göze görünmez
Münkir Nekir heybetinden durulmaz
Eyleyip suali âsân ağlasun.

Eğer akıl isen ey merd-i fani
Bırakma dilinden leyl ü veş hakkı
Bu dünya kimseye kalmadı baki
Saltanatı çok Süleyman ağlasun.

Şah-ı Ali Hamza Zaloğlu Rüstem
Hazreti Süleyman sahibü'l-hatem
Kerbela-yı ulu meydan-ı matem
Ab u cam u zehr-i peymân ağlasun.

Destan-ı şi'rimden ibret alanlar
Gavvâs olup aşk bahrine dalanlar
Bizden gerü ehl-i iman olanlar
Ruhuma Fatiha ihsân ağlasun.

Merdiyâ der bu bir hikmet-i Hüda
Emrine muntazır hem bay u geda
Bundan ibret alsun dareyni dünya
Kıldığım hakkında destan ağlasun.

Merdiyâ'nın, ölen kahramanın ağzından söylediği destanda ilk olarak yaşanan hadisenin yarattığı üzüntüye değinilir. Daha sonra Hatipzâde Battal Ağa'nın devlette önemli bir mevkiye bulunduğu ve bu yüzden düşmanlarının da olduğu söylenir. Onun üç katlı bir konakta yaşadığı, Bayat, İskilip ve Tosya civarında namının duyulduğu bilgisi verilir. Destan metninde Battal Ağa'nın aile bireyleri ve akrabalarının isimleri

de zikredilir. Âşık önce Ağa'nın büyük biraderi Mustafa Ağa ile başlar, sırasıyla biraderi Ahmet, oğulları Hasan ve Ömer, İlk hanımı Çakıroğlu kızı, ikinci hanımı Bayram Köylü, üçüncü hanımı Türkmen güzeli, oğlunun hanımı Hatice, torunları Hilmi ve Hüseyin, evlatları, Esat, İsmail, Raşit ve amcaoğlu Mustafa'yı anar. Battal Ağa'yı ne kadar methetsen azdır diyen Merdiyâ; onun canını Hakka teslim ettiği gün, hafızların Yasin-i Şerif okuması, her taraftan insanların toplanması, gerekli defin işlerinin yapılıp Battal Ağa'nın ahirete uğurlanmasını ayrıntılı bir şekilde anlatır ve Ağa'nın ruhu için Fatiha okunmasını ister. İnsanların elbet bir gün ölümü tadacağını belirten Âşık; bundan ibret alınması gerektiğini söyleyerek destanı sonlandırır.

Klasik şiirdeki kimi mazmunların da yer aldığı destanda tasvirler oldukça canlıdır. Âşık, olayları anlatırken ayrıntıları gözden kaçırmamıştır. Matem havası destanın tamamına sanatkârane bir üslupla yerleştirilmiştir.

Destan-1 Kurile (Kolera)

Hakkında bilgi bulunmayan ve şiirinde Nihânî mahlasını kullanan şairin 1874-75 yıllarında Bayat ve çevresindeki kıtlık ile 1894-95 yıllarındaki kolera salgını için söylediği olmak üzere iki destanı vardır. Destan-1 Kurile, 1894-95 yıllarında Bayat'taki kolera salgını nedeniyle yazılmıştır. Bu yıllarda Anadolu'nun pek çok bölgesinde görülen bu hastalıktan Bayat da etkilenmiştir. Kaynaklarda İskilip ve Bayat civarının 6 Mayıs-24 Haziran 1894 tarihleri arasında bu hastalığa gark olduğu ve sadece bu bir buçuk ay içerisinde bile civarda 182 kişinin yaşamını yitirdiği belirtilir (Ayar, 2005: 85-87).

Yarabbi redifli olan 12 dörtlükten oluşan destan, 11'li hece ölçüsüyle ve aaab/cccb/dddb uyak düzeniyle yazılmıştır.

Hastalığa karşı çaresiz kalan insanların ruh halini aksettiren bu destanda, karantina altına alınan bölgede yaşananlar ayrıntılarıyla tasvir edilir.

Söyleyelim kurintire destanı
Nasıl vâsif eyleyim bu derdim gani
Yetim koydu nice sâbı sıbyanı
Derdimin çaresi sende Yarabbi

Üç yüz onda geldi kurile derdi
Gönderdik ahirete nice bin merdi
Bir saatlik oldu yirmi dördü
Derdime bir çare sende Yarabbi

Mutasarrıf gelip noktalar dikti
Ciğerimiz aşkın oduna yakdı
Her bir derelere bir kapu taktı
Derdimin çaresi sende Yarabbi

Amelimiz vardır dört kitaba
Söylesek derdimiz gelmez hesaba
Muhasara oldu bu yıl kasaba
Derdimin çaresi sende Yarabbi

İzin yok ki kasabaya gelelim
Ölüm Hakkın emri yatıp ölelim
Lif kefen sabun yok nerden alalım
Eğer ölür isek bunda Yarabbi

İtikadım vardır azim Kur'an'a
Dediler noktaya yanaşma bana
Yetimlik erişti sabı sıbyâna
İki eli koynunda kondu Yarabbi

Kurintire bekler noktaya giren
Nice bağ bahçeyi eyledi viran
Sordum ki bu derdi yok imiş gören
Artmakta derdimiz bunda Yarabbi

Çok fukara yatağını yaktılar
Nice kapılara kilit taktılar
Ol dem herkes birbirinden korktular
Derdime bir çare sende Yarabbi

Ölüm hakkın emri eylemek hazer
Hakkın emri ile Hüda lemyezel
Var mı şeriatta kireçli mezer
Derdime bir çare sende Yarabbi

Bu kireçli mezer kafirin fendi
Kafirin fendine çok insan kandı
Sadakatli hekim Kamil Efendi
Cerrahın neşteri kande yarabbi

Şehre İstanbul'dan hekimler geldi
Zannetmen bu derde bir çare buldu
Çok şükür inayet Mevlâ'dan geldi
Derdime bir çare sende yarabbi

Nihânî'den bu destanı yokladık
Üç ay kadar kurintire bekledik
Hastamızı hükümetten sakladık
Ölen yok bugünde dün de yarabbi

Nihânî şiire destanın adını ve olayın meydana geldiği yılı söyleyerek başlar. Kolera salgınıyla ilgili söylenen destanda bölgenin çevrilmesi, dışarıdan içeriye kimsenin girmesine izin verilmemesi, halkın fakr u zaruret içinde bulunup temizlik malzemelerini alamaması, yatak ve yorganların meydanlara toplanıp yakılması, insanların birbirinden uzaklaşması, kapılara kilit vurulması, mezarlara kireç dökülmesi gibi hadiseler anlatılır. Şair, doktorların hastalıktan 3 ay sonra bölgeye gelmelerini, karantina (kurintire) için geç kalınması gibi hususları da eleştirir ve yapılan müdahalenin bir işe yaramadığını vurgular. Allah'ın yardımıyla bu belanın sonunda def edildiğini belirtir.

Nihânî, yaşanan bu salgını sade bir dille, ayrıntılı bir biçimde betimlemiş ve yaşadığı döneme tanıklık etmiştir. Bugün doğru kabul edilen bazı uygulamaların o yıllarda kabul görmediği fark edilmektedir. Salgınları önlemek için mezarlara kireç dökülmesinin kâfir işi olduğunun düşünülmesi ve hastaların devletten saklanması gibi durumlar söz konusudur.

Destan- 1 Kıtık

Türklerin âşık tarzı destanlarında önemli bir yere sahip olan kıtlık konusu ve motifi; âşıklar tarafından başarıyla işlenmiş, bununla ilgili tarihi, sosyal ve edebî değeri olan birçok örnek verilmiştir (Yakıcı, 2001: 99). Nihânî bu destanda 1874-75 yıllarındaki çetin kış şartlarını ve yaşanan kıtlığı tasvir eder. 1873-75 yılları arasında Orta Anadolu'nun büyük bir bölümünü kapsayan bir kıtlık yaşanır. Bu doğal afet halk şairlerinin ağıt ve destanlarına konu olmuştur (Bayar, 2013).

“Bu sene” redifli olan destan 11 dörtlükten oluşur, abab/cccb/dddb kafiye düzeniyle ve 11’li hece ölçüsüyle söylenmiştir.

Destanda, Bayat ve çevresinde 1874-1875 yıllarında yaşanan ve yöre halkını mustarip eden kıtlık hadisesi ele alınmaktadır.

Dağların başına bir duman geldi
Hezeran yarayı açtı bu sene
Dereler tepeler kar ile doldu
Cihana bir figan düştü bu sene

Dağların başına geldi bir duman
Kime nida etsem bilmiyor aman
Vardım samanlığa tükenmiş saman
Bu kış pek ziyade düştü bu sene

Yaz olursa yedirmeyin otluğu
Ağalar boşalttı bu yıl atlığı
Sene bin iki yüz doksanın kıtlığı
Herkes vilayetden kaçtı bu sene

Sarı buğday karnın ile görüştü
Topuz arpa has unluğa karıştı
Kaba sakızla? bıtırak yarıştı
Darı cümlesini geçti bu sene

Nelbebi nohudu dükkânda görse
Nasılsınız diye halini sorsa
Darıya bir kimse südüklü derse
Ceza-yı nakdiye düştü bu sene

Pakla oldu fasulyenin yamağı
İnsana kısmettir öküz emeği
Fiğ mürdümük oldu kibar yemeği
Purçak bir tarafa kaçtı bu sene

Kâtip olmuş istintak yazar purçak
Yalanımız yoktur hepisi gerçek
Büyüktür parası küçüktür ölçek
Satıcıdan insaf kaçtı bu sene

Şeytan igvasına çok insan kandı
Herkes ol dostundan doyup usandı
Ocakzade haneleri kapandı
Muhanet kapısın açtı bu sene

Bâkî mi sanırsın sen bu cihanı
Yıkılır başına bir gün tavanı
Evvelki muhabbet mürüvvet hanı
Mürüvvet türaba düştü bu sene

Ecinniye düşman değil mi cinci
Karın yağdığına sevinir hancı
Müşirlük kazandı çok değirmenci
Onlara da minnet düştü bu sene

Edna Nihânî bilmez ağlamayı
Çok adamlar terk eyledi sılayı
Görüptür gurbette yok bin belayı
Her ne gördü ise geçti bu sene

Kışın çok çetin geçtiğini ve olayların meydana geldiği yılı söyleyerek şiirine başlayan Nihânî, destanında yaşananları şu sözleriyle tasvir eder: Kış uzun geçer, ambarlar boşalır ve yiyecek bir lokma ekmek kalmaz. Hanelerin çoğu boşalır, arpa, fiğ ve mürdümük gibi hayvan yiyeceği olarak kullanılan tahıllardan ekmek yapılır. Durumu fırsata çevirmek isteyen satıcılar peyda olur, her şeyin fiyatı katlanır. İnsanlar birbirlerine kapılarını açmaz, sohbet ve neşe meclisleri gider, hüzün ve karamsarlık ortalığa hâkim olur. Değirmenciler insafsızlaşır, hancılar sevinir. Âşık, olayların yaşandığı dönemde insanların yurtlarını terk edip gurbete gittiklerini söyleyerek destanını sonlandırır.

Nihânî halkı derinden etkileyen olaylar hakkında yazdığı destanlarında onların duygu ve düşüncelerine tercüman olmuştur. O, tahkiyeli bir üslupla olayları ayrıntılarıyla gözler önüne sermiştir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki toplum hayatında derin izler bırakan mühim hadiseler âşıklar tarafından terennüm edilmiş ve sonraki kuşaklara taşınmıştır. Âşık edebiyatının bu temsilcileri, bizlere sosyal ve edebî değeri haiz birçok örnek sunmuştur. Bayat yöresinin kültür ve tarihine ait kayda değer bir çalışma yapılmamıştır. Yöreyle ait Merdiyâ'nın 1898 yılında vefat eden, bölgede saygın ve nüfuzlu bir yere sahip olan Battal Ağa'nın vefatı dolayısıyla yazdığı "Destan-ı Battal Ağa", Nihânî'nin zorlu kış şartları ve arkasından gelen kıtlığı anlattığı "Destan-ı Kıtlık" ve yüzlerce kişinin ölümüne sebep olan kolera vakasını ele aldığı "Destan-ı Kulire (Kolera)" olmak üzere üç destan tespit edilmiştir.

Yöreyle dair bu tarz çalışmalar arttıkça önemli kültür malzemelerinin ortaya çıkacağı kanaatindeyiz. Ayrıca destanlardan hareketle bölgenin sosyal yapısı ve tarihine ait önemli bilgilere ulaşmak da mümkündür.

Kaynakça

- Akyüz, Ç. (2011). "Dünden Bugüne Türk Dünyası Destan Anlatıcıları", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/4, Fall 2011, p. 15-26.
- Alptekin, A. B. (2011). "Çukurovalı Âşıkların Dilinde 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 29, s.16-26.
- Ayar, M. (2005). *Osmanlı Devleti'nde Kolera Salgını: İstanbul Örneği (1892-1895)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

- Bayar, Y. (2013). 1873-1875 *Orta Anadolu Kıtılgı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Çobanoğlu, Ö. (2000). *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*, Ankara: Akçağ Yay.
- Duymaz, A (2002). "Türk Halk Şiirinde Gerçeküstü Destanlar üzerine Bir Değerlendirme", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 5, S. 8, Balıkesir, 2002, s.107-123.
- Elçin, Ş. (1977). "Türk Dilinde Destan Kelimesi ve Mefhumu", *Halk Edebiyatı Araştırmaları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Şenel, S. (1994). "Âşık Edebiyatı ve Müsikisinde Destan", *TDVİA*, C. IX, 1994, s. 209.
- Ünlü, H ve Kara A. (1987). "Destan-ı Battal Ağa", *Bayat Halk Eğitim Bülteni*, Yıl 6, Sayı 6, Mayıs 1987.
- Yakıcı, Ali (2001). "Kuraklığın Kültürel Hayattaki Yeri ve Konyalı Âşık Mehmet'in Kıtık (Kuraklık) Üzerine Söylediği Destanlar", *Milli Folklor*, C. VII, S. 51, s. 93-100.